

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –
Одсек за румунистику; Нови Сад;
Универзитет у Новом Саду, Учитељски факултет на
мађарском наставном језику – Катедра за
друштвене науке, Суботица;
Академија наука и уметности Румуније,
Институт за теорију и историју књижевности
Ђорђе Калинеску, Букурешт, Румунија

DOI 10.5937/kultura2068188P
УДК 811.135.1.09(497.113)“19”

прегледни рад

РАЗВОЈ КЊИЖЕВНОГ СТАВАРАЛАШТВА НА РУМУНСКОМ ЈЕЗИКУ У ВОЈВОДИНИ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: У нашем раду ћемо покушати да прикажемо историјски напредак у формирању румунског интелектуалца у Војводини, појаву румунских институција као резултат интелектуалног активизма, али и појаву првих часописа и писаца у Војводини који су допринели развоју менталитета и културе Румуна на овом простору. У првом делу рада ћемо приказати историјски контекст појављивања првих публикација на румунском, затим присуство књижевних дела у часописима, објављивање првих књига и почетак рада прве издавачке куће „Либертатаеа” („Libertatea”) из Панчева. Циљ овог рада је да прикажемо широј јавности развој румунске писане речи у Војводини после Првог светског рата до последњих деценија двадесетог века када се румунска књига може ставити раме уз раме са књигом других мањина у Војводини. Румунска књижевност из Војводине, иако је релативно „млада”, развила се брзим током, за мање од једног века достигла је вредност румунске књижевности у матичној држави. Због свог географског

порекла и због интеркултуралних прожимања на територији Војводине, румунска књижевност из Војводине је јединствена, интересантна и може се истражити као посебан културни феномен.

Кључне речи: *румунска књижевност, књига, култура, часопис, интелектуалац, Војводина*

Увод

Румуни са територије српског Баната, после Версајског мира 1920. године и поделе на румунски и југословенски Банат, пролазили су кроз веома тежак друштвено-политички живот, били су лишени и најосновнијих права. Наиме, њихове школе као и верске школе других мањина распуштене су, сељаци су били искључени из аграрне реформе, учитељи и румунски службеници отпуштени су из јавних служби. У таквој друштвено-политичкој клими велики број интелектуалаца напушта Банат. Мали број интелектуалаца, који је остао у румунски селима и становништво везано за своја огњишта, покушавају да се политички организују и прилагоде новој ситуацији.¹ Успевају тек након проглашавања Видовданског устава, у јуну 1921. године, када нови режим постаје толерантнији према мањинама. У раду ћемо покушати да прикажемо историјски напредак у формирању румунског интелектуалца у Војводини, појаву румунских институција као резултат интелектуалног активизма, али и „истинску колевку” будућих писаца који су допринели развоју менталитета и културе Румуна на овом простору. Војвођански писци, родом из румунских села, иако због школовања или запослења напуштају свој родни крај, остају му и даље привржени настојећи и даље да одавде црпе идеје за своја књижевна дела.

Прве публикације и прве књиге на румунском језику у Војводини

После Првог светског рата, у друштвено-политичкој ситуацији „која је била прилично депримирајућа, јеђавало је интересовање за уметност и књижевност, оно је било препуштено расположењу и иницијативи појединаца”². То значи да све што се тада могло штампати, штампало се на рачун и ризик оснивача часописа. Румунске новине или часописе

1 Рошу, К. (1997) Румунска штампа на простору југословенског Баната у периоду између два рата, у: *Радови Симпозијума Југословенски Банат и културна и историјска прошлост*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 214-217.

2 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад: Матица српска, стр. 42.

су углавном оснивали учитељи у румунским селима. Први писани медији су били такозвани „народни календари”, који излазе између 1922. и 1925. године у Панчеву и у којима су објављена позоришна дела за потребу приказивања истих на сценама културних друштава у румунским селима. Године 1922. у штампарији *Wittigschlager* из Панчева изашла је из штампе прва књига штампана у Војводини на румунском језику. Реч је о збирци песама под насловом *У зимске вечери (În seri de iarnă)* учитеља и директора школе у селу Долово, Ромулуса Романа (*Romulus Roman*), која садржи 16 песама и монолог у прози и стиховима. После неколико година затишја, 1927. године у Панчеву је објављен „научни лист за културу, прогрес и забаву“, *Lumina (Светлост)*, чија се врло амбициозна идеја свела још од самог почетка на рекламе и на невешто конципиран садржај. Иако је постојала тежња да лист постане гласило „свих Румуна из Баната”, покушај је пропао после само неколико бројева. Требало је да прође десет година до појаве 1938. године прво у Вршцу, а затим у Петровграду (данашњем Зрењанину), часопис *Graicul românesc (Румунска реч)*. Већ од другог броја добио је помало амбициозан поднаслов „часопис за културу, књижевност, уметност, васпитање, друштвена питања и науку“, а састојао се од свега неколико страна малог формата, са фотографијама. Ту су објављиване информације о сеоским дешавањима, румунске песме познатих песника, једна страна је била посвећена радницима, једна деци и једна женама. Такође су били објављени бројни чланци о раду културних друштава, о почецима аматерских позоришних покрета, као и стихови песника из Румуније. Публикација је престала да излази емиграцијом уредника и оснивача у Румунију, а часопис је остао познат у историји само као још један покушај оснивања „гласила свих Румуна Баната”.

За историју писане речи на румунском језику већи значај су имали недељници, који су излазили у Вршцу и Панчеву и које су оснивале политичке партије, што се може видети из самих њихових наслова: *Democratul (Демократа)*, *Biruința (Победа)*, *Ziarul Nostru (Наше новине)*, *Foaia Poporului Român (Лист румунског народа)* итд. Недељник *Nădejdea (Нада)* појавио се у Вршцу 1927. године и излазио је до краја рата. Иако је био националистички оријентисан, објављивао је народну књижевност, књижевне прилоге и дела румунских класика и савременика. Ти су прилози „представљали нит на коју се надовезало текуће књижевно стваралаштво”³. Часопис је садржао књижевни додаток *Junimea bănățeană (Банатска омладина)* у којем су објавили први

3 Исто, стр. 46.

румунски познатији песници али и млади песници-гимназијалци (овде су били објављени и књижевни покушаји мањих међуратних писаца, интелектуалаца из Румуније, који су радили у банатским селима као учитељи) итд. Овај часопис је постепено растао у успешан периодични часопис. Поред информација о политичким догађајима тог периода и књижевних профила румунских писаца, овде је објављена и фолклорна грађа прикупљена у румунским селима у Војводини као и велики број књижевних радова румунских писаца. Часопис *Nădejdea* је имао велики значај за развој румунске књижевности у Војводини. Првенствено, *Nădejdea* је била публикација политичко-информативног и културног карактера, посвећујући већи део простора животу банатских Румуна као и православној румунској цркви. На њеним страницама биле су објављене песме најпознатијих румунских песника, али и већи број прозних одломака страних аутора. Уредници су углавном преферирали да ту објаве песме које описују лепоту румунских села али и социјалну поезију. Приликом обележавања десетогодишњице излажења листа, велики румунски песник Октавијан Гога (Octavian Goga) послао је следећи поздрав: „Уздајте се у нас, верујте у своје право да следите траг својих прадедова...” (*Credeți în dreptul vostru de a călca mai departe pe urmele strămoșilor...*)⁴ док је историчар Николаје Јорга послао следећу поруку: „Ми смо тамо где смо, вољом векова. Тако су нас учили преци да истрајемо. Преко пепела наших предака, лежи прах земље...” (*Noi suntem unde suntem prin voia veacurilor. Așa ne-au învățat strămoșii să fim trainici. Pe cenușa alor noștri stă țărâna rământului...*)⁵. И друге познате личности су бодриле уредништво листа *Nădejdea* да настави са праћењем и вредновањем културе, традиције и говора овдашњих Румуна. Касније ће се у листу објављивати различити полемички чланци пуни клевета и оптужби, те лист постепено губи свој некадашњи углед. Број читалаца опада, чему је допринела и појава новог недељника *Foaia Poporului Român* (*Лист румунског народа*) Културног удружења *Астра* које је настало у Вршцу за време несугласица и размирица међу румунским интелектуалцима. Оштра кампања коју је водио овај часопис против листа *Nădejdea* довело је до гашења потоњег 1944. године. Румунски интелектуалци су након гашења листа *Nădejdea* објављивали чланке из области образовања, културе и културног аматеризма у листу *Foaia Poporului Român*.

4 Сф. Рошу, К. (1997) Румунска штампа на простору југословенског Баната у периоду између два рата, у: *Радови Симпозијума Југословенски Банат и културна и историјска прошлост*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 215.

5 Исто.

Када се 1933. године потписала југословенско-румунска конвенција о уређењу мањинских школа Румуна у Банату и доласком наставника из Румуније по уговору, култура је кренула узлазним путем.⁶ Ови учитељи су и допринели оснивању појединих часописа и институција на румунском језику. Највећу улогу су имали у оснивању секције на румунском језику при гимназији у Вршцу и у другим околним селима. Све ове историјске околности утицале су на начин живота румунске мањине у српском Банату, што је у великој мери утицало и на књижевност, јер су овдашњи писци црпели своје идеје из свакодневног живота румунског сељака.

У раном периоду развоја румунске књижевности у Војводини, писци су, поред начина живота, писали и о традицијама и о љубави према родном крају. Новоосноване сеоске школе су школовале позната имена румунске књижевности, где су будући писци свој песнички таленат првенствено показивали на књижевним секцијама и објављивали су своја дела у листу *Foaia Poporului Român*. У међуратном периоду, између 1923–1924. године велику улогу су имали и први уџбеници на румунском језику као и прве књиге назване *Calendarul poporului* (1922–1924) или *Calendarul Nădejde* (1929–1944), које су, иначе, годишњи календари са страницама пуних народне књижевности и оригиналних романтичних и традиционалних песама. Поједини писци који су објављивали у овим календарима касније су постали писци позоришних дела која су, затим, била приказивана на сценама домова културе у румунским селима у Банату. У овом периоду објављује се кратка проза, афоризми, песме у банатском дијалекту и репортаже о животу Румуна у Банату. Румунски писци, који су се школовали у већим градовима оснивали су књижевне секције и Удружење румунских студената Југославије 1932. године.

У међуратном периоду, у српском Банату, код румунског народа у Војводини развила се свест о оснивању публикације која ће мештане информисати о свим аспектима живота, али и књижевни часопис на којима ће сарађивати сви који желе да се афирмишу као писци, те је тако 1946. године основан недељник *Libertatea* (*Слобода*) са књижевним додатком *Libertatea Literară* (*Књижевна слобода*), а затим и часопис

⁶ Отварају се секције на румунском језику у Гимназији у Вршцу (1934), отвара се Румунски интернат у Вршцу (1937–1947), оснива се Културно друштво Румуна у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (*Asociația culturală a românilor din Regatul SCS*) (1927), поједина друштва за љубитеље књига – *Читалачко друштво Банатске омладине* (*Societatea pentru lectură Junimea bănățeană*) и библиотеке, издавачка кућа и штампарија *Nădejdea* (1939) и прве румунске црквене заједнице.

Lumina (Светлост) 1947. године, па се све што се до тада писало и објављивало у ранијим публикацијама сматрало почетничким покушајима ученика, студената или учитеља-песника. Такође се може рећи да све заслуге за промовисање румунског књижевног стваралаштва у Војводини припадају Новинско-издавачкој кући *Libertatea*, која више од седам деценија објављује књиге на румунском језику у Војводини, као и истоименом листу, те часопису *Lumina*, који непрекидно излази од 1946. године. Захваљујући издавачкој кући *Libertatea*, „можемо да говоримо о једном аутентичном румунском духовном простору који нас представља, и зашто да не, о једној књижевности, материјализованој у нашим књигама, писаној на једном истом језику – румунском”.⁷

Текстови објављени у првим годинама излагања публикација, као и прве објављене књиге, посматране су од стране румунске критике као текстови „дискутабилне вредности”⁸, сматрало се да је то књижевност „без снаге да опстане”, али и да су сва објављена дела веома значајна за даљи развој румунске књижевности у Војводини, „за формирање румунске књижевне климе”⁹, која тек седамдесетих година напушта традиционализам, појавом текстова који „истински покушавају да се сврстају у ред правих литерарних вредности”¹⁰. Књижевно стваралаштво Румуна је за само неколико деценија достигло естетске вредности које овој књижевности обезбеђују заслужено место у историји румунске књижевности.

Први писци и прве књиге – Књижевно стваралаштво на румунском језику у Војводини

Почетак богатог књижевног стваралаштва Румуна у Војводини треба тражити у првим месецима 1945. године, када је с почетком наставе у средњим школама у Вршцу „почела са радом и Књижевна дружина ученика у оквиру тадашњег интерната”¹¹. Резултат тог рада је *Almanahul Societății literare a elevilor români 1945–1946* [Алманах Књижевног друштва румунских ученика 1945–1946] који је изашао 1947. године.

7 Чобану, Н. (1997) Пет деценија румунске белетристике у југословенском Банату, у: *Радови Симпозијума Југословенски Банат и културна и историјска прошлост*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 208-209.

8 Исто, стр. 208.

9 Исто.

10 Исто.

11 Узелац, М. и Јон, Б. *Једног дана у Месићу, зборник песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ, стр. 9-10.

У овом алманаху своје песме објављује позната наша песникиња Флорика Штефан (Florica Ștefan). Почети у оквиру ове „литерарне дружине” и на странама недељника *Libertatea*, као резултати измењених друштвено-политичких услова створених Револуцијом и даљим развојем њених тековина по завршетку другог светског рата, били су веома успешни. Срећна околност за младе песнике је била та да су се у том периоду могли угледати на Васка Попу, који је био један од оснивача часописа *Lumina*. Те прве поратне године можемо сматрати пресудним за даљу оријентацију румунских писаца у Војводини.

Новинско-издавачка кућа *Libertatea*, основана 1945. године, почела је са издавачком активношћу објављујући испрва идеолошке књиге са одређеном тематиком. Професор др Раду Флора (Radu Flora), у својој књизи *Румунска књижевност у Војводини*, објављеној у Матици српској 1976. године, каже да је „војвођанска књижевност на румунском језику рођена 1945. године првим стиховима Јона Балана (Ion Bălan) у књижевном додатку *Libertatea literară* [Књижевна слобода] и у часопису *Lumina*”¹². Године 1947. књиге *У зори* (*În zori*) Михаја Аврамескуа (Mihai Avramescu), *Песма мом селу* (*Cântecul satului meu*) Јона Балана и *Пут кроз дан и ноћ* (*Drum prin noapte și prin zi*) Радуа Флоре отворили су пут богате издавачке продукције, у којој доминира поезија и приповетка / роман. Појава ових трију дела поздрављена су као истинска откровења, како код нас, тако и у Румунији. Први приказ румунске књижевности из Војводине, као посебан феномен који се развија паралелно са румунском књижевношћу у матичној земљи, дао је песник Саша Пана (Sașa Pană) у часопису *Књижевна ревија* (*Revista literară*). Од када је основан додаток *Libertatea literară*, 31. децембра 1946. године у Вршцу, чији је први главни и одговорни уредник био Васко Попа, креће истински развој румунске књижевности у Војводини, пратећи шта се дешава у румунској књижевности али и у књижевностима југословенских народа. У *Предговору* часописа *Libertatea literară*, Васко Попа је написао која је сврха оснивања часописа: „пружање могућности почетницима у књижевном и уметничком деловању, с једне стране, и задовољење жеља народних маса за здравим, реалним и прогресивним читањем, с друге стране”¹³. У њених девет бројева који су изашли у периоду од априла до децембра 1946. године, поштовале су се „тезе”

12 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад: Матица српска, стр. 59.

13 Прим. прев.

уредништва¹⁴, тако да су објављена књижевна дела у духу времена Јона Балана, Радуа Флоре, Михаја Аврамескуа, Јона Марковићануа (Ion Masovicesanu), Флорике Штефан, Си-миона Драгуце (Simion Drăguța), Теодора Шандруа (Teodor Șandru) и других писаца-сељака. Дела румунских писаца из Румуније скоро да се нису ни објављивала.

У својој књизи *Румунска књижевност Војводине (Панорама једне четвртине века (1956-1970))* истакнути научник и њиховник Раду Флора пише: „Књижевност на румунском језику у САП Војводини налази се у положају, да је тако назовемо, микрокњижевности. Али, да одмах додамо, не као усамљено острво. Њене мале димензије испољавају се више у чињеници да су издања штампана у мањим тиражима и, као таква, обраћају се ограниченом броју читалаца. Јер, истовремено, она има и привилегован положај: што се налази на раскрсници двеју књижевности, и то не баш безначајних: румунске и југословенске. И не као препрека између њих, већ као чврст мост...”¹⁵ Гледано данас, књижевно стваралаштво на румунском језику у Војводини заузело је значајно место у културном животу војвођанских Румуна, у склопу широких захтева духовног живота ове мањине.

Априла, 1946. године, по закључивању првог конкурса расписаног за писце на румунском језику, основан је поменути књижевни додаток *Libertatea literară* где су објављени радови награђени на конкурс. Убрзо, 11. августа 1946. године, основао се и књижевни круг *Lumina* када је „рођена жеља наших књижевника да књижевној активности дају карактер организованог рада”¹⁶. Од тада почињу се организовати књижевне вечери по разним селима у Банату, што утиче на ширење круга стваралаца и читалаца на румунском језику. Идуће, 1947. године, почиње да излази часопис *Lumina*, чији је први одговорни уредник био Васко Попа а који излази без престанка и данас. За развој књижевне активности на румунском језику од великог значаја био је послератни развој школства, појава већег броја часописа на румунском језику, као и научна истраживања о проблемима румунског језика и књижевности у оквиру Друштва за румунски језик у Војводини, основаног 1962. године. Часопис *Lumina* је од свог настанка оријентисан ка промовисању оригиналног стваралаштва писаца на румунском језику. У часопису су

14 Agache, C. (2010) *Literatura română din Voivodina*, Panciova: Editura Libertatea, p. 35.

15 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад: Матица српска, стр. 58-59.

16 Узелац, М. и Јон, Б. (1976) *Једног дана у Месићу, зборник песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ, стр. 10.

објављивана дела књижевности народа бивше Југославије и вредна остварења светске књижевности, као и књижевности суседне Румуније.

У првим деценијама од оснивања часописа *Lumina*, листа *Libertatea* и књижевног додатка *Libertatea literară* као и издавачке куће *Libertatea*, мало се неговала књижевна критика, нарочито када су у питању остварења војвођанских Румуна. Управо због недостатка добрих књижевних критичара или неког ко би могао вредновати објављена дела на румунском, као и због проналажења талентованих писаца међу румунском мањином у Војводини, формирао се Актив писаца при Друштву за румунски језик у Војводини у оквиру којег су се организовали састанци на којима се критички разговарало о свакој објављеној књизи румунских писаца. Стални сусрети са члановима литерарних секција ученика средњих школа помогли су у јављању нових имена у румунској књижевности, која је знатно кренула узлазним путем у првим послератним годинама.

У првим деценијама рада Издавачке куће *Libertatea* највише је било књига поезије, затим су били објављени романи, приповетке и позоришни комади, али у поређењу са стотинама наслова школских уџбеника на румунском језику ситуација је била поражавајућа за књижевни израз: „једна књига из културе и књижевности на дванаест осталих”¹⁷. Интересантна је чињеница да се у послератном периоду, ни после три деценије није појавило ниједно дело књижевне критике, осим историје књижевности. Књижевна критика је повремено објављивана у часописима, али то још увек није било систематски ни организовано. Прву поделу румунског књижевног стваралаштва на румунском језику у Војводини урадио је професор Раду Флора у својој књизи *Румунска књижевност у Војводини*: 1. Фаза полета и афирмације (1945–1955), која је снажно ангажована политички и социолошки „и са применом (и импликацијама) [...] критеријума социјалистичког реализма”¹⁸; 2. Период „стагнирања продуктивности у обиму, у маси, али и период концентрисања и избора старта ка новом полету [...]”¹⁹. Ово је период између 1956. и 1965. године, када часопис *Lumina* објављује у једном свом броју есеј тада младог песника Јона Милоша

17 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад, Матица српска, стр. 60.

18 Узелац, М. и Јон, Б. (1976) *Једног дана у Месићу. Зборник песама војвођанских Румуна*, Вршац, КОВ, стр. 13.

19 Исто.

(Ion Miloş), *Шта нам је чинити?* [*Ce-i de făcut?*],²⁰ који ће довести до великих препирања између писаца традиционалиста и писаца модерниста, одмах након сукоба у српској књижевности проузрокованог појавом збирки *Кора* Васка Попе и *87 песама* Миодрага Павловића. Есеј је био неопходан сигнал о напуштању старих образаца писања и почетак промена у песничком дискурсу у Војводини, напуштање пролеткултистичких идеја и окретање модернизму, што је довело до аутоегзила појединих песника у српску књижевност. Само један мањи број песника се временом вратио свом језику и објављивао и на румунском језику. Ипак, у овом периоду прве збирке песама објављују песници повратници са букурештанског универзитета, који доносе нови лирски дискурс у румунском песништву у Војводини.

Тек у следећем, трећем периоду биће плодно трагање за критеријумима, што и доводи до појаве првих књига књижевне критике. Ово је период од 1966. године, „етапа ослобађања од шема, етапа непретпостављених полета, нарочито у поезији, али и у прози“²¹. Једна од првих историја румунске књижевности из Војводине, под насловом *Румунска књижевност из Војводине* објављена 2010. у Издавачкој кући *Libertatea*, ауторке Катинке Агаке (Catinca Agache) из Румуније, говори о румунској књижевности у Војводини подељеној по генерацијама (генерација писаца педесетих година, генерација писаца шездесетих година итд.) али не и по другим критеријума, највише због тога што се развила ван матичне државе, по њеном мишљењу без већих сличности са румунском књижевношћу у Румунији, где је у том периоду био на снази Чаушескуов режим који је спаљивао књиге које му нису биле по укусу и које су биле „претња држави“, а писце протеривао из државе или забрањивао (тако су били забрањени највећи умови двадесетог века, као што су Ежен Јонеско (Eugen Ionescu), Емил Сиоран (Emil Cioran), Мирча Елијаде (Mircea Eliade) итд.). У том периоду румунска књижевност из Војводине је окренута српској књижевној сцени у којој су доминирали писци који су својим даром допринели ослобађању од политичког притиска, где током педесетих и шездесетих година 20. века више генерација неомодерниста експериментише „у књижевном стварању као и литерарним формама и поступцима обликовања“ (Оскар Давичо, Дибрица Ћосић, Михаило Лалић и многи други). Њима се тада придружују својим модернистичким

20 Miloş, I. (1957) *Ce-i de făcut?* *Lumina* XI, br. 6, pp. 292-295; Miloş, I. (1958) *Ce-i de făcut?* *Lumina* XII, br. 1, pp. 35-38.

21 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад: Матица српска, стр. 60.

продорима Павле Угринов, Миодраг Булатовић, Васко Попа, Бранко Миљковић, Стеван Раичковић, Иван В. Лалић, Борислав Радовић и други”²².

Од седамдесетих година наовамо румунска књижевност у Војводини бележи суштински и буран преображај, а значајна дела неких писаца нуде занимљив увид у ново књижевно раздобље. Имајући у виду да румунска књижевност у Војводини не припада школама и групацијама, она је у непрестаном отварању и обнављању, а збирке поезије из овог периода, *Буђење клесидре* Славка Алмажана (Slavco Almăjan) (1973) и *Једног дана у Месућу* (1976) Милана Узелца и Јона Балана, сведоци су тражења властитог идентитета. Упркос садржајном шаренилу и одсуству строжих критеријума, ове две збирке ипак имају књижевноисторијску намену – оне означавају прве антологије песништва Румуна у Војводини. „Њена појава намеће и питање правог критичког самоиспитивања односа и сразмера, и то управо данас, када ова млада литература показује знаке зрелости. Или управо данас, када је ова поезија једна од малобројних југословенских која већ има своју, написану, историју књижевности”²³.

Када је 1975. године на чело часописа *Lumina* био изабран песник Славко Алмажан, лидер генерације песника модерниста и подржан од стране младих песника Петру Крдуа (Petru Cârdu) и Јоана Флоре (Ioan Flora), румунска књижевност у Војводини се окреће другим књижевним просторима (објављују се рецензије румунских критичара и преведена дела светске књижевности), синхронизацији са румунском али и са светском књижевношћу, уписујући нову фазу у свом развоју. Иако се у часопису *Lumina* објављују разни критички ставови о румунској класичној књижевности, или осврти на књижевност народа бивше Југославије и светске књижевности, прикази дела румунске књижевности из Војводине веома су ретки, највише због малог броја књижевних критичара. О малом броју критичких приказа указују и историчари румунске књижевности из Војводине, Штефан Н. Попа (Ștefan N. Popa) (*Историја румунске књижевности из Војводине*, Панчево, Либергатеа, 1997) и Катинка Агаке (*Румунска књижевност у Војводини*, 2010), мада када данас, после пола века, вратимо филм уназад и анализирамо

22 Ђорђић, С. (2019) Српска књижевност 20. века. Покушај периодизације, у: *Philologia Mediana. Годишњак за српску и компаративну књижевност Филозофског факултета у Нишу*, год. 2, бр. 2, Ниш, Филозофски факултет, стр. 171.

23 Крду, П. (1983) Румунска поезија у Војводини. Токови, одређења, песници, у: *Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: Књижевна општина Вршац, стр. 12-13.

рубрике посвећене култури недељника *Libertatea*, све бројеве часописа *Lumina* и друге часописе објављене на српском и на мањинским језицима у Војводини, књижевна критика је увек била ту негде присутна, макар с пола странице приказа. Критику румунских дела затичемо у дневној и недељној штампи (*Libertatea*, *Libertatea literară*, *Политика*, *Књижевне новине*, *Борба* и др.), као и у стручним и научним часописима (*Lumina*, *Hid*, *Летонис Матице српске*, *Поља*, и др.), на румунском, српском, словачком, мађарском, русинском и другим језицима²⁴. Имена која су се афирмисала на књижевном плану, потписују и разне есејистичко-критичке приказе који оцењују феномен румунске војвођанске књижевности из различитих углова. Тек после оснивања Друштва за румунски језик у САП Војводине (1962) и стварања Књижевног актива при овом друштву (1964) повећава се и брига за књижевни феномен и културу и реорганизацију. На једном од научних скупова Друштва за румунски језик одлучено је да се убудуће стави акценат посебно на сваки књижевни род и да сваки учесник објави своје радове у *Аналима* Друштва за румунски језик, постепено удаљавајући се од строгог и крутог социјалистичког реализма. Радом критичара Симе Петровића под насловом *Вредности војвођанске румунске књижевности*²⁵, појавила се идеја о писању монографске научне студије, потез који је прихваћен са одушевљењем и што је навело и друге млађе писце да се испробају у писању есеја и критичких приказа. Професор Раду Флора је испратио сваки нови корак у румунској књижевности, о чему је писао следеће: „Дакле, појавио се низ имена, старијих и млађих, и неке суштинске анализе, оне које су на нас оставиле утисак, сведоче о томе да ће нова књижевна критика изаћи из ћорсокака и да ће не само успети да прати књижевни покрет, већ да ће у доброј мери и утицати на њега”²⁶.

Кад је на челу часописа *Лумина* дошао новинар, преводилац и публициста Симеон Лазареану (*Simeon Lăzăreanu*), румунска књижевност се све више окреће ка генералном румунском и европском феномену у правцу синхронизације са њим. Сада се појављују позната имена румунске књижевности у Војводини, преводе се позната дела светске и српске књижевности на румунски језик, а велика имена румунске

24 Торковић, М. (2014) Књижевна историја као систем културног памћења: на примерима из румунске књижевности у Војводини, у: *Анали Филолошког факултета*, књига XXVI, Свеска I, Универзитет у Београду, стр. 135.

25 Petrović, S. (1971) *Valorile literaturii române voivodinene*, *Lumina*, Nr. 6, XXV, 1971, pp. 26-36.

26 Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад: Матица српска, стр. 151.

књижевности објављују своја дела у овом часопису. Књижевна критика је првенствено била присутна захваљујући публицистима и писцима, као и универзитетским професорима и румунским страним лекторима са београдског или новосадског универзитета.

Више десетина текстова српских критичара о румунској књижевности из Војводине или о румунској поезији у преводу Петру Крдуа, Адама Пуслојића, Флорике Штефан, Славка Алмажана и др. објављена су у српским или у војвођанским румунским часописима, подстичући тиме младе писце у њиховом афирмисању као и објављивањем њихових првих књига у издавачкој кући *Либертатеа*. Већи део писаца, као што су Јоан Флора, Јоан Баба (Joan Baba), Павел Гатајанцу (Pavel Gătăianțu), Петру Крду пишу паралелно на српском и на румунском, о чему пише Славко Алмажан у својом књизи *Metagalaxia minoritară* [*Мањинска метагалаксија*] (1996): „Румунска књижевност из Војводине се развила у држави у којој билингвизам и плурилингвизам су били сасвим нормални феномени. Она се није појавила у дијаспори (...), наш стваралачки језик је румунски, а егзистенцијални простор Војводина. Можемо рећи да се она појављује под окриљем двеју култура, двеју темпераменталних категорија, једна балканска и друга европска, западна.”²⁷

Неповерење у „мањинско стваралаштво”²⁸ било је за Васка Попу и Флорикку Штефан покретач за напуштање мањинског простора стваралаштва и прелазак у други, већински – српски, иако су оба имена била веома важна и позната у румунској култури и књижевности у том периоду у Војводини. Инвазија идеолошког је један од узрока одлагања природног тока развоја румунске књижевности у Војводини, што је и разлог што се до шесте или седме деценије прошлог века не може говорити о аутентичној књижевности на румунском језику на овом простору. Ипак, убрзо долази до преокрета, до буђења и формирања поетске свести, када се увелико ради и објављује на румунском, са тенденцијом покушавања превазилажења мањинског стања и буђења мањинске румунске књижевности и културе. Објављују се значајна дела румунске књижевности у Војводини стварајући се тако, постепеним одвајањем од центра (Букурешта) и померањем ка периферији, један књижевни микрокосмос који није био ни налик периферијском: „песништво Румуна у Војводини,

27 Almăjan, S. (2007) *Rigoarea și fascinația extremelor*, Pancevo, Libertatea, p. 40.

28 Упућено је читалачкој публици која је лимитирана бројчано са ограниченим могућностима комуникације са матичном литературом и критичким пријемом у њој.

створено на матерњем језику (...) по изразу и продуктивном дослуку са светским струјањима и с незаобилазним и видним местом чак и у најстрожем прегледу поетских остварења на тадашњем југословенском културном тлу²⁹. Истог мишљења је и сам песник Петру Крду, када је морао да одлучи по којим ће критеријумима изабрати песнике (јер до тада, због малог броја књижевних критичара, нико није говорио о малим или великим писцима или о бољим или лошијим песницима, највећи успех за једног Румуна у Војводини је да буде објављен, што је сматрао као довољан знак да нешто вреди) за своју антологију песама војвођанских Румуна. Он каже да „бити песник у ’малим’ литературама представља забуну. Ко је песник, а ко то није? Написати и штампати књигу значи бити њен аутор. Но, значи ли то бити творац песничког опуса или поетике? Главна брига ’малих’ и ’младих’ књижевности треба да буде јасно оивичење система вредности у покушају интеграције југословенских песничких остварења. То значи да писање на језику једне југословенске народности исто толико захвално као и писање на српском, македонском или словеначком. Нема бољих и лошијих положаја. Има само више или мање стваралачких талената који продиру у ризницу општејугословенске књижевности.”³⁰

Другачијег мишљења је песникиња и преводилац Илеана Урсу (Ileana Ursu), која пише и на српском и на румунском језику и за коју „песма је исповедно-ироничан исказ самопосматрања и дивног чуда постојања”³¹. У предговору своје *Антологије румунске прозе у Војводини* каже да се огрешила о многа дела која нису ушла у ову антологију јер намера јој није била вредносни суд, већ лично виђење прозе на румунском језику у претходних пола века њеног постојања у Војводини: „тематски низ прозних остварења углавном се задржао у оквиру румунске заједнице, на локалном и регионалном плану (...) ткајући прозно штиво као причу с поруком, управо за румунског читаоца из одређеног региона. Аутори су се задржали у оквирима своје заједнице не само тематски, већ и језички; мало њих је марило за токове прозе у ширем (књижевном) окружењу”³². Овакво различито

29 Аћин, Ј. (1983) *Поговор, Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ, стр. 93.

30 Крду, П. (1983) *Предговор, Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ, стр. 13.

31 Крду, П. (1983) *Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ, стр. 16.

32 Урсу, И. (2012) *Антологија румунске прозе у Војводини*, избор и превод: Илеана Урсу, Панчево, Либертатеа, стр. 5-6.

виђење румунске књижевности у Војводини се може коментарисати само као доказ да се проза различито развила од поезије. Ако је румунска поезија из Војводине дала значајна имена током периода о којем говоримо, онда је проза у многама заостала за лириком. Можда је и то разлог што се није више говорило о томе, а још мање преводило. Прозна дела која се налазе у антологијама или која су објављена у издавачкој кући *Либертатеа*, говоре нам о еволуцији, о трагањима румунског писца током седам деценија књижевног стваралаштва. Сваки румунски аутор је у својим делима и носилац једног посебног израза и у томе лежи оригиналност његовог дела. Њихово прозно дело доживљавамо и као драгоцен допринос у прожимању и бољем познавању различитости нашег мултикултуралног стваралачког простора.

Закључак

Неспорна је чињеница да данас, захваљујући издавачкој делатности Издавачке куће *Либертатеа*, можемо говорити о једној аутентичној румунској књижевности, која се појавила на раскршћу више култура. Под утицајем српске књижевности с једне стране и других књижевности националних мањина из Војводине с друге стране, румунска књижевност из Војводине постала је јединствена и снажна, позната у Румунији, највише због могућности слободног испољавања стваралачког талента, у деценијама када је у Румунији било забрањено износити другачија мишљења од наметнутих, а часописи и издавачка кућа *Либертатеа* су отворили врата свим креативним умовима, на овај начин очувајући и негујући румунски језик и праве духовне вредности.

ЛИТЕРАТУРА:

Agache, C. (2010) *Literatura română din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea.

Аћин, Ј. (1983) *Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ.

Almăjan, S. (2007) *Rigoarea și fascinația extremelor*, Pancevo, Libertatea.

Ђорђић, С. (2010) Српска књижевност 20. века, Покушај периодизације, у: *Philologia Mediana. Годишњак за српску и компаративну књижевност Филозофског факултета у Нишу*, год. 2, бр. 2, Ниш, Филозофски факултет.

Крду, П. (1983) *Поподне у граду. Антологија песама војвођанских Румуна*, Вршац: КОВ.

Miloş, I. (1957) Ce-i de făcut? *Lumina* XI, br. 6, pp. 292-295.

Miloş, I. (1958) Ce-i de făcut? *Lumina*, XII, br. 1, pp. 35-38.

Petrović, S. (1971) *Valorile literaturii române voivodinene*, *Lumina*, nr. 6, XXV, 1971, pp. 26-36.

Popa, Ș. O. (1997) *Istoriја rumunske književnosti*, Panciova: Libertatea.

Popović, V. and Dărăbuș, C. (2012) *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*. Cluj Napoca/Novi Sad, Risoprint/Fondul Noua Europa.

Рошу, К. (1997) *Румунска штампа на простору југословенског Баната у периоду између два рата*, у *Радови Симпозијума Југословенски Банат и културна и историјска прошлост*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 214-217.

Ђорковић, М. (2014) Књижевна историја као систем културног памћења: на примерима из румунске књижевности у Војводини, у: *Анали Филолошког факултета*, књига XXVI, свеска I, Универзитет у Београду.

Урсу, И. (2012) *Антологија румунске прозе у Војводини*, избор и превод: Илеана Урсу, Панчево, Либертатеа.

Узелац, М. и Балан, Ј. (1976) *Једног дана у Месућу. Зборник песама војвођанских Румуна*. Вршац, КОВ, стр. 9-10.

Flora, R. (1971) *Literatura română din Voivodina: panorama unui sfert de veac (1946-1970)*, Panciova: Libertatea.

Флора, Р. (1976) *Румунска књижевност у Војводини*, Нови Сад, Матица српска.

Чобану, Н. Пет деценија румунске белетристике у југословенском Банату, у: *Радови Симпозијума Југословенски Банат и културна и историјска прошлост*, (1997), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 208-209.

Virđinija Popović, Ferenc Nemet and Marija Nenadić Žurka
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy –
Department of Romanian Studies, Novi Sad;
University of Novi Sad, Training Faculty, Subotica;
Romanian Academy of Sciences, Romanian Institute of
Literary Theory and Critics *G. Călinescu*, Bucharest, Romania

DEVELOPMENT OF ROMANIAN LITERARY CREATION IN VOJVODINA AFTER THE FIRST WORLD WAR

Abstract

In this paper we will analyse the historical progress of the development of the Romanian intelligentsia in Vojvodina, the establishing of Romanian institutions as a result of intellectual activism, but also the emergence of the first magazines and writers in Vojvodina who contributed to the development of Romanian mentality and culture in this area. In the first part of the paper, we will present the historical context of the appearance of the first publications in Romanian, then the presence of literary works in Romanian magazines, publication of the first books in Romanian and the beginnings of the publishing house *Libertatea* from Pančevo. The aim of this paper is to show to a wider readership the development of the Romanian writing culture in Vojvodina after the First World War until the last decades of the twentieth century, when the Romanian books can be placed side by side with the books of other minorities in Vojvodina. Romanian literature, although relatively “young”, developed rapidly, reaching the level of the literature in the home country in less than a century. Due to its geographical origin and intercultural permeation on the territory of Vojvodina, Romanian literature is unique, interesting and can be explored as a special cultural phenomenon.

Key words: *Romanian literature, book, culture, magazine, intellectual, Vojvodina*